

IMPLICAREA A DOI UMANIȘTI EUROPENI, ENEA SILVIO PICCOLOMINI ȘI NICOLAUS OLAHUS, ÎN ACȚIUNILE ANTIOTOMANE*

Andreea Mârza**

Abstract: *The study here below concerns only the correspondence of these two European humanists with the European personalities, correspondence which debates the letters depicting the actions necessary to drive the Turks away from Europe. In spite of the fact that these letters are numerous, we have chosen only those addressed to ecclesiastic personalities or kings and emperors such as: Popes Nicholas V and Calixtus III, King Alfonso V of Aragon and Naples, kings Charles VII and Louis IX of France, Duke Philip the Good of Burgundy from Piccolomini's correspondence. From Olahus's correspondence we have selected the letters written to Pope Clement VII, King Ferdinand I and Emperor Charles V. We have used as primary source an incunabul for Piccolomini's letters and a modern edition which contains the first part – the period between 1527-1538 – for Olahus's letters. The implications of these two humanists on the European scene are very well-known, both on the literary plan and the diplomatic and military plan. First of all they were writers who acquired very good positions to the King's court, which opened them the diplomatic ways with the advance of the Turks in Europe. They were both interested in the actions that Europe had to take in order to drive them away. Piccolomini as Pope Pius II tried very hard to organize a crusade against the Turks, but his efforts were swept away at his death; through his letters and speeches Olahus tried to draw the attention of the European rulers and save Hungary from the Turks' cruelties. In spite of Piccolomini's efforts in the XVth century and those of Olahus' in the XVIth century, the Turks arrived to the gates of Vienna and menaced Europe for several centuries.*

Keywords: Enea Silvio Piccolomini, Nicolaus Olahus, correspondence, speech, Humanism, crusade

Activitățile celor două personalități, Enea Silvio Piccolomini, respectiv Nicolaus Olahus, reprezentanți de seamă ai curentului umanist european din secolele XV-XVI, vorbesc despre îngrijorarea acestora față de evenimentele petrecute în epoca în care au trăit. Cercetarea de față are ca izvor corespondența celor doi învățați cu oficialitățile ecleziastice și politice ale vremii; ne vom referi aici doar la papi, împărați, regi. Sursa principală a cercetării constă în două lucrări

* Cercetarea a fost finanțată de CNCIS-UEFISCDI, în cadrul proiectului de cercetare PN II-RU-TE 290/2010; titlul proiectului „Vocabular codicologic și census al manuscriselor medievale occidentale din România” [“Codicological Vocabulary and Census of Western mediaeval Manuscripts from Romania”]; director de proiect: Adrian Papahagi.

** Dr., Universitatea „Babeș-Bolyai” Cluj-Napoca, Facultatea de Teologie greco-catolică; e-mail : dejka78@yahoo.com

care conțin o parte însemnată din corespondența păstrată de la cei doi umaniști: un incunabul și un volum de scrisori din secolul al XIX-lea¹.

Pe lângă intensa activitate literară, politică și diplomatică, Enea Silvio Piccolomini a lăsat ca dovadă vie a evenimentelor politice și sociale trăite și o bogată corespondență care a fost adunată în secolul al XIX-lea de doi cercetători germani, Georg Voigt și Rudolf Wolkan. O parte însemnată dintre scrisori a fost tipărită în volumul *Fontes Rerum Austriacarum*². În această cercetare vom supune atenției câteva scrisori cuprinse în una dintre primele „ediții” ale epistolelor lui Piccolomini; este vorba de un incunabul apărut în anul 1496³, care conține și un grup de scrisori ce dezbat problema acțiunilor antiotomane care ar trebui întreprinse pentru a opri înaintarea turcilor spre Europa. Numărul scrisorilor care au ca temă centrală aceste acțiuni militare sunt în jur de 80, însă noi ne vom opri numai la corespondența cu papii Nicolae al V-lea și Calixt al III-lea, împăratul Frederic al III-lea, regii Franței, Carol al VII-lea și Ludovic al XI-lea, regele Alfons al V-lea al Neapolelui, ducele Burgundiei Filip cel Bun, nu și la cele câteva discursuri tot cu caracter antiotoman care sunt cuprinse în incunabul.

Prima din acest șir de scrisori este cea trimisă din Graz la data de 12 iulie 1453 (nr. 162) de Piccolomini papei Nicolae al V-lea (1447-1455); scrisă la nici două luni de la cucerirea Constantinopolului (29 mai 1453) de către turci, scrisoarea prezintă cu lux de amănunte situația în care se găsea societatea politică europeană a vremii – dezbinare – „Et nos interim domesticis quatinus odiis. Reges Francie et Anglie inter se litigant. Germani principes invicem bella gerunt. [...] Italia nostra pacis expers de alieno iure contendit.”⁴ Ororile cuceririi capitalei bizantine sunt încheiate într-un mod foarte plastic de umanist, care își arată înclinațiile spre literatură în felul următor: „Unde vom căuta acum talentele filosofilor sau ale poezilor. A fost distrus izvorul Muzelor.”⁵ Puterea pe care o

¹ Pentru Enea Silvio Piccolomini, de văzut o parte din corespondența sa în Enea Silvio Piccolomini, *Epistolae familiares* (infra: *Pius II 1496*), Nürnberg, 1496; pentru Nicolaus Olahus, de văzut *Oláh Miklós Levelezése*, în Ipolyi Arnold (ed.), *Monumenta Hungariae Historica* (infra: *MHH 1875*) vol. 25, Budapesta, 1875.

² Rudolf Wolkan (Hg.), *Der Briefwechsel des Eneas Silvius Piccolomini. Briefe aus der Laienzeit (1431-1445)*, I Band, Privat Briefe, Wien, 1909 (colecția *Fontes Rerum Austriacarum*, LXI Bd.); Rudolf Wolkan (Hg.), *Der Briefwechsel des Eneas Silvius Piccolomini. Briefe aus der Laienzeit (1431-1445)*, II Band, Amtliche Briefe, Wien, 1909 (colecția *Fontes Rerum Austriacarum*, LXII Bd.); Rudolf Wolkan (Hg.), *Der Briefwechsel des Eneas Silvius Piccolomini. Briefe als Priester und als Bischof von Triest (1447-1450)*, Wien, 1912 (colecția *Fontes Rerum Austriacarum*, LXVII Bd.); Rudolf Wolkan (Hg.), *Der Briefwechsel des Eneas Silvius Piccolomini*, III Abteilung, Briefe als Bischof von Siena, I Band, Wien, 1918 (colecția *Fontes Rerum Austriacarum*, LXVIII Bd.).

³ Lucrarea se găsește în mai multe biblioteci din țară; vom face trimitere la volumul aflat în custodia Bibliotecii Centrale Universitare „Lucian Blaga” din Cluj-Napoca.

⁴ *Pius II 1496*, nr. 162, f. 140 v.

⁵ *Ibidem*, f. 139 v.: „Ubi nunc philosophorum aut poetarum ingenia requiremus. Extinctus est fons musarum”.

deținea în Biserica catolică papa Nicolae al V-lea îl face pe Piccolomini să-l împingă pe acesta „[...] să scrie regilor să trimită delegați, să-i sfătuiască, să-i îndemne pe principi fie să vină, fie să trimită delegați într-un anumit loc”⁶. Ideea care derivă din această recomandare a lui Piccolomini este organizarea unei întâlniri între puterile reprezentative ale Europei în vederea luării unei decizii comune împotriva turcilor otomani, decizie pe care o va pune în practică chiar el în momentul în care va ajunge papă.

În anul 1457 Enea Silvio Piccolomini ocupa deja demnitatea de cardinal, funcție în care a ajuns în decembrie 1456. În calitate de cardinal de Siena, Piccolomini scrie din Roma la data de 28 decembrie 1457 o scurtă scrisoare (nr. 220) împăratului Frederic al III-lea, în care îl informează despre cutremurul care a avut loc în zona Neapolelui unde mai mult de 30 de mii de oameni au fost prinși sub ruine, aproape toate bisericile și clădirile au fost distruse; pe lângă aceste evenimente, Piccolomini a văzut pe cer și o cometă pe care o consideră vinovată de boala regelui Alfons al V-lea de Neapole și Aragon, care – așa cum afirmă umanistul – suferise totuși mai multă vreme de febră care acum i-a revenit și se spune că i-a pus viața în pericol; în plus, chiar dacă turcii au fost alungați și o mare parte din ei omorâți în anul 1456, totuși Ioan de Hunedoara și călugărul Ioan de Capistrano, doi promotori ai acțiunilor împotriva turcilor otomani, au murit în urma ciumei; toate aceste întâmplări sunt prezentate în strânsă legătură cu cometa văzută⁷.

Același destinatar are și scrisoarea (nr. 251), în care Enea Silvio îi mulțumește pentru ajutorul acordat în vederea numirii sale în funcția de cardinal; îi atrage atenția că, prin această nouă funcție a sa, va acționa în numele împăratului și a autorității pe care o deține pentru apărarea credinței catolice și salvarea Creștinătății⁸. Trebuie precizat că editorul incunabului, umanistul german Nicolaus Wyle, nu a aranjat în ordine cronologică scrisorile; din acest motiv scrisoarea nr. 251, deși a fost alcătuită la data de 8 martie 1457, se află după scrisoarea nr. 220, redactată la data de 28 decembrie 1457.

Un alt destinatar al corespondenței a fost regele Alfons al V-lea de Neapole și Aragon, cunoscut și sub numele de Alfons cel Mărinimos. Piccolomini l-a apreciat foarte mult pe acesta datorită faptului că s-a înconjurat la curtea de la Neapole de o serie de literați, considerându-l suveranul ideal; știa să conducă, să se lupte, dar și să înțeleagă și să asculte operele umaniștilor. I-a dedicat una dintre lucrările sale istorice; este vorba de *Historia Bohemica*⁹, finalizată în anul 1458 cu puțină vreme

⁶ *Ibidem*, f. 140 v.

⁷ *Pius II 1496*, nr. 220, f. 183 r.: „In Neapoli omnes ferre ecclesie et maxima palacia ceciderunt plusquam triginta milia corpora oppressa ruinis traduntur. [...] non frustra cometam vidimus cum thurci et magna ex parte cesi fuerunt, gubernator Hungarie et frater Iohannes obierunt.”

⁸ *Pius II 1496*, nr. 251, f. 190 v.

⁹ Aeneae Silvii, *Historia Bohemica – Historie Česká*, k vydání připravili a z latinského originálu přeložili Dana Martínková, Alena Hadranová a Jiří Matl. Úvodní studii napsal František Šmahel, Praha, 1998, p. XL; Andreea Mărza, *Enea Silvio Piccolomini și Cruciada Târzie* (infra: Mărza, *Enea Silvio Piccolomini [...]*), Cluj, 2009, p. 89

înaintea alegerii sale ca papă. Scrisoarea (nr. 266) la care facem referire acum a fost redactată la Roma, la 27 martie 1457, și are ca temă principală moartea comitelui Ulrich Cilli. Pe lângă știrea despre moartea comitelui, este adus în discuție fiul lui Ioan de Hunedoara, Ladislau, cel care l-a ucis pe comite, dar și acțiunile întreprinse mai înainte împotriva turcilor de guvernatorul transilvan. Piccolomini consideră că atât fiul care l-a omorât pe comite, cât și tatăl, adică Ioan de Hunedoara, au fost folositori Republicii Creștine, căci și Mahomed al II-lea, și comitele ar fi „dușmanii credinței. Unul extern, celălalt intern”¹⁰. Scrisoarea se încheie cu câteva informații despre acțiunile care ar trebui întreprinse în comun: cardinalul își dă silința să-i preseze pe germani și unguri și prin scrisori, și prin trimiși. Speranța lui Piccolomini stă în regele Alfons, pe care dorește să îl vadă că dă semnalul de pornire a luptei împotriva turcilor de la prova corăbiei sale; în ce-i privește pe ceilalți conducători europeni, nu are nicio speranță deoarece, chiar dacă ar exista voința, nu ar avea capacitatea de a invada Grecia¹¹.

Singura informație legată de turci, care se găsește în scrisoarea (nr. 276) trimisă împăratului Frederic al III-lea, este cea referitoare la moartea despotului sârb și la trecere de partea turcilor a fiilor acestuia care îi vor pândi de acum înainte pe creștini¹².

Teama față de acțiunile pe care le pot întreprinde turcii în zona Balcanilor reiese și din scrisoarea (nr. 279) adresată de Piccolomini, în calitate de cardinal, regelui Alfons al V-lea de Neapole și Aragon. Această informație transmisă regelui provine dintr-o scrisoare pe care papa o primise din Ungaria și care tulburase întreaga curie apostolică. Se vorbește despre o coaliție a sultanului Mahomed al II-lea cu sultanul Egiptului împreună cu câțiva conducători din Asia, care ar avea ca scop strângerea de trupe în vederea cuceririi Belgradului. Aceste informații erau trimise de locuitorii Belgradului care nu se îndoiau că „[...] în cincisprezece zile Mahomed al II-lea se va așeza cu toată armata în fața cetății”¹³.

La data de 11 septembrie 1457 cardinalul Piccolomini transmitea împăratului Frederic al III-lea ultimele știri (nr. 291), sosite la Roma din Orient: fratele cardinalului din Portugalia a fost otrăvit în Cipru, regat în fruntea căruia se afla. Se mai spune că flota turcă ar fi pustiit insula Mitilene, dacă nu ar fi intervenit în ajutor cei din Rhodos și flota aflată în zonă sub conducerea unui legat apostolic,

¹⁰ *Pius II 1496*, nr. 266, f. 194 r.: „Creditum est non minus filium profuisse reipublice christiane in occisione comitis quam patrem in profligatione Machometis: cum Machometes et comes hostes religionis essent. Ille externus, iste domesticus”.

¹¹ *Ibidem*, f. 194 v.: „Mihi non magna spes fuerit nisi viderim celsitudinem tuam classe instructa in magne illius memoranda navis puppe armatam signum profectionis contra thurcos dare. Nam reliquis orbis principibus etsi voluntas est, non adest facultas qua Greciam invadere possint”.

¹² *Pius II 1496*, nr. 276, f. 197 r.

¹³ *Pius II 1496*, nr. 279, f. 198 r.: „Referunt enim Machometem thurcorum dominum cum Soldano Egypti cum Caramanno Cilicie cum Tarcano Scithie initio federe coactis ingentibus copiis rursus ad Hungariam properare Albam, quod alii castrum Belgradum vocant summis viribus obsessurum”; Mârza, *Enea Silvio Piccolomini [...]*, p. 194.

Ludovico Trevisan¹⁴. Același subiect este reluat de Piccolomini (nr. 310) la data de 22 decembrie 1457 când cardinalul afirmă cu certitudine împăratului Frederic al III-lea că turcii au fost învinși și alungați în bătălia care s-a dat în preajma insulei Mitilene¹⁵. Această scrisoare încheie șirul scrisorilor scrise de Piccolomini în calitate de cardinal și care dezbat acțiunile ce necesitau un acord comun în vederea protejării Europei de turcii otomani.

În calitate de papă, Enea Silvio Piccolomini – Pius al II-lea (1458-1464) – s-a implicat activ în acțiunile antiotomane, fără ca sânguința-i să fi fost de vreun real folos în politica antiotomană europeană; cruciada inițiată de el și anunțată printr-un congres și bule, indulgențele de care s-ar fi bucurat participanții nu au reușit să strângă la Ancona, în anul 1464, suficienți combatanți care să ia atitudine în fața dușmanilor de temut ai Europei. Deși în acest incunabul scrisorile din perioada pontificatului sunt mai puține la număr, în marea lor majoritate ele vorbesc despre preocupările active ale papei față de flagelul turcesc.

Un adept înflăcărat al ideii de cruciadă a fost și Filip, ducele Burgundiei, pe care Pius al II-lea a reușit să-l atragă în război, poate și datorită faptului că tatăl acestuia, ducele Ioan Fără Frică, fusese luat ostatic de turci în dezastrul de la Nicopole; la final se va dovedi însă că ducele Filip cel Bun a acceptat participarea doar pentru a scăpa de insistențele papei. Într-una din scrisorile (nr. 390) trimise ducelui, Pius al II-lea îl anunța de sosirea din Orient a călugărului franciscan Ludovico da Bologna împreună cu o întregă delegație trimisă de conducătorii rebeli din Orient în vederea încheierii unui acord și a pornirii împotriva otomanilor. Acest călugăr s-a aflat în diferite misiuni și pe vremea papilor Nicolae al V-lea și Calixt al III-lea; a reușit să dobândească și de la Pius al II-lea o serie de drepturi în schimbul cărora promitea ajutoare împotriva dușmanilor Creștinătății. De data aceasta a sosit în Europa o delegație orientală care urma să fie trimisă la curțile colaboratorilor întru cruciadă ai lui Pius al II-lea pentru a-i convinge de necesitatea ajutorului; în plus, Lodovico da Bologna îi va însoți în periplul european tocmai pentru a sublinia importanța acțiunii: „Desideramus itaque a tua excellentia ut tam ipsum Ludovicum quam ipsos orientalium oratores etiam nostra contemplatione ad tuam admittas audientiam [...]. Commisimus autem dicto fratri Ludovico ut nostro nomine celsitudinem tuam reddat certiore.”¹⁶

¹⁴ *Pius II 1496*, nr. 291, f. 202 r.: „Ex oriente novitas allata est fratrem cardinalis Portugaliensis veneno periisse in Cypro, qui regnatus eo profectus erat ac filiam regis duxerat. Thurcorum classis Mithelenem insulam conatu vexatura fertur, sed auxilio illi erit legatus apostolicus cum triremibus suis et rhodiensi manu”; Mârza, *Enea Silvio Piccolomini [...]*, p. 196.

¹⁵ *Pius II 1496*, nr. 310, f. 210 r.: „Ex oriente certum est nuncium allatum thurcos apud Mitelenam bello victos fugatosque esse”.

¹⁶ *Pius II 1496*, nr. 390, f. 238 v.; Mârza, *Enea Silvio Piccolomini [...]*, p. 218-219; Angelo Bargellesi Severi, „Nuovi documenti su fr. Lodovico da Bologna, al secolo Lodovico Severi, Nunzio Apostolico in Oriente (1455-1457)”, „Archivum franciscanum historicum”, 69, 1976, p. 7; Pio II (Enea Silvio Piccolomini), *I commentari*, I+II, seconda edizione a cura di Mino Marchetti, introduzione di Ducci Balestracci, Siena, 1997, vol. I, V, 11, p. 293 (infra: Pio II, *I commentari*); Ovidiu Mureșan, *Umanism, Renaștere și Papalitate în secolul al XV-lea* (infra: Mureșan, *Umanism [...]*), Cluj, 2005, p. 48.

Pius al II-lea a corespondat cu ducele Burgundiei (nr. 396) și după trimiterea delegației orientale spre teritoriile franceze; scrisoarea a fost trimisă din Siena la data de 25 martie 1464 și prezintă ideea susținută de un zvon conform căruia ducele nu ar participa personal la acțiune, ci ar trimite doar soldați: „Rumor ad nos delatus est nobilitatem tuam [...] muttato consilio domi manere certumque bellatorum numerum qui tuam vicem impleant mittere. [...] Nec tua auxilia sine te tuum satis implere officium potuerunt. Nullus exercitus tuus tantus est quanti tuiipse.”¹⁷

S-a încercat implicarea în războiul antiturc și a regelui Franței Carol al VII-lea, însă acesta a murit în anul 1461 înainte de a putea lua parte la ultimele pregătiri făcute de Pius al II-lea. La data de 13 octombrie 1458 Pius al II-lea îl invita (nr. 399) să participe „personaliter” la congresul care urma să aibă loc la Mantova în anul următor, spunând că e mai bine să vină regele decât să trimită delegați; papa cerea și un răspuns pe loc la scrisoarea trimisă printr-un sol¹⁸. Răspunsul la scrisoarea papei se găsește în incunabul la nr. 400; chiar dacă nu ni se precizează despre care rege al Franței este vorba (Carol al VII-lea sau urmașul acestuia, Ludovic al XI-lea), iar scrisoarea nu este datată, tindem să credem că, după conținut, este vorba de Carol al VII-lea. Emitentul precizează „[...] credem că principii catolici vor fi fără îndoială convinși pentru aceasta” și că delegații trimiși vor fi investiți cu puterea necesară pentru a lua hotărâri¹⁹.

Fiul lui Carol al VII-lea, Ludovic al XI-lea a fost cooptat și el în acțiunile antiotomane, deși nu a arătat niciodată interes față de acestea. Regatul său se afla mult prea departe de focar. Pius al II-lea a încercat să-l convingă să ia parte încă din anul 1461, imediat după ce s-a urcat pe tronul Franței. La data de 26 octombrie 1461 i-a adresat regelui o lungă scrisoare (nr. 401) în care îl laudă pentru abolirea Sancțiunii Pragmatice, dar îi prezintă în amănunt situația Creștinătății: regina Ciprului a ajuns la Roma, iar în acest moment se îndreaptă spre Franța, „[...] cerându-i sfat și ajutor” pentru că i-a fost ocupat regatul; „Rugăm pe Luminăția Ta și cerem plângând ca să vezi în ce stare se află credința catolică, căci dintr-o parte amenință turcii, iar din alta sarazinii. Ascultă glasurile creștinilor care sunt prinși în Asia și Grecia la mijloc de un popor format în chip pervers. [...] Gândește-te în ce loc se află mormântul sfânt al Domnului pe care nu-l putem vizita fără voința mahomedanilor. [...] Rhodosul este în pericol și nobila insulă [sic] numită odinioară Peloponez se află cu mici excepții în stăpânirea turcilor.”²⁰ Situația europeană este prezentată în continuare, subliniindu-se starea de acalmie care domnea atunci în relațiile cu vecinii regelui: „Toți de jur împrejur te venerează și te

¹⁷ *Pius II 1496*, nr. 396, f. 243 v., f. 244 v.; Mârza, *Enea Silvio Piccolomini* [...], p. 242.

¹⁸ *Pius II 1496*, nr. 399, f. 246 v.: „Hortamur quoque et requirimus ut per presentem nuncium velit sublimitas tua optatum nobis responsum dare.”

¹⁹ *Pius II 1496*, nr. 400, f. 246 v.

²⁰ *Pius II 1496*, nr. 401, f. 247 v.; Mârza, *Enea Silvio Piccolomini* [...], p. 223; Mureșan, *Umanism* [...], p. 48.

cinstesc; solii din cele mai îndepărtate părți, chiar din Italia, vin la tine pentru a te onora și saluta.”²¹ Pius al II-lea concluzionează în speranța că va reuși să-l convingă pe rege să participe: „Căci este caracteristic regilor franci să lupte împotriva turcilor și să învingă, să recupereze Țara Sfântă și să salveze credința și să cinstească biserica romană, iar tu poți să le îndeplinești pe acestea cu mare ușurință.”²² Răspunsul se află în scrisoarea imediat următoare (nr. 402), pe care Ludovic al XI-lea a trimis-o la data de 27 noiembrie 1461 și în care, după ce dezvoltă pe larg subiectul Sancțiunii Pragmatice, răspunde într-o scurtă frază la discursul de convingere al papei în vederea participării la cruciadă: „[...] nos in verbo regio pollicemur tue beatitudini atque promittimus exequi facere tua madata [sic].”²³

Interesant din punctul de vedere al conținutului este și discursul de supunere ținut de Enea Silvio Piccolomini (nr. 413), în calitate de reprezentant al împăratului Frederic al III-lea, în fața papei Calixt al III-lea (1455-1458). Și aici Enea Silvio atrage atenția asupra stării faptelor în sud-estul Europei: „[...] defendendam contra thurcos catholicam ecclesiam tue beatitudini commendemus” sau „Ungari [...] magnanimi et fideles populi annis supra LXX hunc hostem perpersi nunc victi, nunc victores suum sanguinem tutati sunt”²⁴. Piccolomini încearcă să-l convingă pe Calixt al III-lea, adept în prima parte a pontificatului al ideii de cruciadă, că în fața armatei creștine „[...] dușmanii vor fugi precum paiele în fața vântului”. Spre finalul discursului umanistul face o trecere în revistă, enumerând puterile care vor oferi ajutor în acțiunea militară: ducele Burgundiei „[...] care nu-și dorește nimic mai mult decât să lupte cu turcii”, principii imperiului „[...] care își vor închina trupurile împotriva acestor dușmani”, regele Carol al VII-lea „cel mai creștin și prin faptă și prin nume”, persoanele de vază din Portugalia²⁵. Dar toate aceste speranțe s-au dovedit deșarte deoarece, în a doua parte a pontificatului Calixt al III-lea a fost preocupat mai mult de problemele ivite în regatul Neapolelui după moartea regelui Alfons al V-lea de Neapole și Aragon. Valențele pro-cruciadă care răzbat și din acest discurs subliniază implicarea activă a lui E.S. Piccolomini în problema antiotomană pe care a continuat-o și în timpul pontificatului, dar fără succes.

Implicațiile diplomatico-politice ale unui umanist de talia lui Enea Silvio Piccolomini, ajuns în funcția supremă a Bisericii catolice la jumătatea secolului al XV-lea, ne duc cu gândul la un alt umanist care s-a născut la nici o jumătate de veac după moartea acestuia, dar care s-a preocupat la fel de mult de politică și diplomație, obținând funcții importante și în Biserică; a făcut totul pentru a sprijini țara de origine în acțiunile împotriva acelorași turci otomani, care în prima

²¹ *Pius II 1496*, nr. 401, f. 247 v.

²² *Ibidem*.

²³ *Pius II 1496*, nr. 402, f. 248 v.

²⁴ *Pius II 1496*, nr. 413, f. 290 r., f. 290 v.

²⁵ *Pius II 1496*, nr. 413, f. 291 v.; Pio II, *I commentari*, vol. I, I, 29, p. 50.

jumătate a secolului al XVI-lea au înaintat spre Europa, trecând de Mohács și Buda ajungând la porțile Vienei. Este vorba de Nicolaus Olahus (1493-1568).

Încă din perioada în care a frecventat școala capitulară din Oradea, „o adevărată pepinieră de secretari și diplomați pentru curtea regală”²⁶, caracterul, inteligența și spiritul lui Nicolaus Olahus au lăsat să i se întrevadă un viitor luminos. Împotriva dorinței tatălui său, care și-l închipuia curtean, Nicolaus Olahus a acceptat postul de secretar pe lângă episcopul de Pécs, Gyorgy Szakmáry, și a ajuns în anul 1518 canonic al episcopatului de Pécs, iar în anul 1522 arhidiacon de Komárom și canonic-lector al episcopiei de Esztergom. La recomandarea mai multor clerici a fost numit în anul 1526 secretar și consilier al regelui Ludovic al II-lea, care, la rândul său, îl va repartiza în același an soției sale, regina Maria, care avea nevoie de un sfetnic fidel și neimplicat în cercurile de interese ale curtenilor maghiari²⁷. Datorat în mare parte dezbinărilor interne, dezastrul de la Mohács (29 august 1526) și cucerirea reședinței regale Buda o transformă pe regina Maria și entourageul rămas fidel acesteia, printre care se număra și Nicolaus Olahus, în pibegi ani la rând. Acesta este momentul în care Nicolaus Olahus se lansează pe scena diplomatică europeană și începe să se implice în ajutorarea regatului maghiar în fața turcilor.

Implicațiile pe scena europeană ale lui Nicolaus Olahus au caracter politic și diplomatic –, rolul de sfetnic și secretar al reginei Maria, ajunsă la cerința împăratului Carol Quintul regentă a Țărilor de Jos –, militar – în a doua parte a vieții, Olahus a participat la lupta de la Mühlberg și la apărarea cetății Ovár, literar – lucrările istorice scrise, dar și corespondența sunt în acest sens elocvente.

Deosebit de interesantă este corespondența umanistului; o parte din aceasta este cunoscută și tipărită²⁸, o alta se găsește încă în formă manuscrisă²⁹ și este posibil ca unele arhive să mai păstreze în fonduri scrisori rămase până în zilele

²⁶ Maria Capoianu, *Nicolaus Olahus europeanul*, București, 2000, p. 6 (infra: Capoianu, *Nicolaus Olahus*).

²⁷ *Opere I. Ungaria. Chronicon*, ed. bilingvă. Traducere, argument și note de Maria Capoianu, București, 2002, p. 221; Capoianu, *Nicolaus Olahus*, p. 7-8. Despre viața și activitatea lui Nicolaus Olahus de văzut: *Umanistul Nicolaus Olahus (Nicolae Românul) (1493-1568)* (infra: *Umanistul Nicolaus Olahus*). Studiu introductiv și note I.S.Firu și Corneliu Albu, București, 1968, passim; C. Albu, *Nicolaus Olahus protector al umaniștilor europeni*, „Magazin istoric”, nr. 6, 1982, p. 29-31; Șt. Bezdechi, *Nicolaus Olahus. Primul umanist de origine română*, Aninoasa, 1939, passim; V. Bucko, *Mikuláš Oláh a jeho doba (1493-1568)*, Bratislava, 1940, passim; C. Popa-Gorjanu, *Nicolaus Olahus istoricul* (teză de doctorat susținută la Universitatea „1 Decembrie 1918”, ms.) etc.

²⁸ Corespondența lui Olahus a fost strânsă de Ipolyi Arnold în colecția *Monumenta Hungariae Historica*, fiind tipărită în anul 1875. Vezi MHH 1875, passim; alte scrisori au fost strânse de Ladislau Lukács în *Monumenta Antiquae Hungariae I* și conține corespondența cu cei mai importanți membri ai ordinului iezuit ai vremii; Cristina Neagu, *Servant of the Renaissance: the poetry and prose of Nicolaus Olahus*, New York, 2003, p. 14; Cornelia Popa-Gorjanu, *Nicolaus Olahus: repere istoriografice*, „Annales Universitatis Apulensis”, series Historica, 14/1, 2010, p. 353-355.

²⁹ Colecția Esterházy aflată în custodia Arhivelor Naționale din Budapesta, unde pe lângă scrisori deja publicate se mai pot întâlni și unele inedite. Vezi și C. Neagu, p. 14, 167-168, 171-182 unde autoarea face o trecere în revistă a tuturor fondurilor de arhive care conțin corespondența lui Olahus, dar și a multor parteneri de corespondență.

noastre necunoscute. Vom discuta aici primul grup de scrisori păstrate din corespondența lui N. Olahus, adică pe cele care, acoperind o perioadă scurtă din viața sa (1527-1538)³⁰, aduc în prim-plan nepăsarea conducătorilor europeni, care și în secolul al XVI-lea mai reușeau să se eschiveze de la o acțiune propriu-zisă împotriva turcilor, fiind mai mult preocupați de politica internă, și zbuciumul sufletesc trăit de Olahus care și-a văzut țara dezbinată și în mare parte cucerită de turci. Aceste scrisori s-au adresat unui cerc impresionant de învățați ai vremii, de conducători politici, de secretari sau amici de corespondență, cărora le-a destăinuit cea mai tainică dorință din timpul pribegiei: îndepărtarea turcilor din teritoriile cucerite și întoarcerea în Ungaria.

Din cauza numărului mare de scrisori care dezbat problematica turcă, la fel ca în cazul lui Enea Silvio Piccolomini, am ales doar pe cele adresate unor conducători politici și eclesiastici ai vremii; ne referim aici la regele Ferdinand I, împăratul Carol Quintul, papa Clement al VII-lea. Toate aceste scrisori îl au pe Nicolaus Olahus expeditor; sunt cu atât mai interesante cu cât Olahus și-a dat frâu liber tuturor sentimentelor care i-au măcinat viața odată cu dezastrul de la Mohács și care l-au însoțit pe tot parcursul vieții. Acestea sunt o oglindă vie a epocii zbuciumate în care a trăit. Ca reprezentant al curentului umanist european, Olahus a introdus în corespondența sa talentul său literar, chibzuința, integritatea și fidelitatea față de o cauză pentru care a luptat întreaga viață.

Dintre toți tovarășii de corespondență pe care i-am ales în demersul nostru, cele mai multe scrisori sunt adresate regelui Ferdinand I. Prima scrisoare este adresată din Znojmo, la data de 11 iulie 1529. Olahus își exprimă „incredibilem admirationem” față de dorința regelui de a apăra Ungaria și celelalte provincii în fața turcilor; pentru astfel de acțiuni este nevoie de tinerețe, strădanie, înțelepciune, iar singurul care le deține pe toate la un loc este chiar regele Ferdinand I³¹. Conținutul scrisorii se dezvoltă pe evidențierea calităților regelui, pe care emitentul încearcă și în acest sens să-l convingă să ia atitudine împotriva turcilor, arătându-i că în primul rând are de partea sa ajutorul divin. Acțiunea în fruntea căreia se va afla va face din el un „signifer et imperator populi Christi”³².

Olahus a purtat corespondență și cu papa Clement al VII-lea (1523-1534), pe care a încercat să-l atragă în calitate de șef al Bisericii într-o acțiune antiotomană. Angajarea turcilor în Orient (sultanii Baiazid al II-lea și Selim I au întreprins campanii în Orient, în urma cărora dominația otomană s-a extins în Asia și bazinul

³⁰ Ipolyi Arnold a reușit să introducă în *Monumenta Hungariae Historica*, vol. 25, doar 11 ani din corespondența lui Olahus, puțin peste 600 de scrisori, dar este posibil ca aceasta să fi fost mult mai bogată cantitativ. *Umanistul Nicolaus Olahus*, p. 72.

³¹ MHH 1875, p. 12: „[...] aetatem floridam, industriam, prudentiamque singularem maxime coniunctam esse oporteat. [...] Haec vero omnia in nemine magis quam in te uno nostro aevo reperire possumus”.

³² MHH 1875, p. 12-13: „Nimirum neminem nunc esse in omni fere Christianitate existimo non modo principem aut regem, [...], qui his omnibus, quae in vero inesse debeant princeps, animi virtutibus tecum certare audeat”.

răsăritean al Mediteranei) a impulsionat acțiunile antiotomane din Europa; acest fapt l-a determinat pe papa Leon al X-lea să proclame în anul 1514 cruciada antiotomană. Nicolaus Olahus îl îndeamnă pe Clement al VII-lea să acționeze în același sens, putând să-i prezinte pe larg faptele, dacă ar fi convins că papa nu are cunoștință de cele mai mari pericole care îi pândesc pe creștini: „Si ignorarem, Pater Beatissime, te nescire, [...], uberiores ad te darem litteras, ut paulo altius intelligeres maxima Christianorum pericula.”³³

La 30 ianuarie 1530, Olahus îi scrie regelui Ferdinand I, atrăgându-i atenția că, pe lângă ajutorul divin de care regele s-ar bucura oricum, acesta va primi și pe al fratelui său, împăratul Carol Quintul, în momentul în care va vedea că regele organizează ceva³⁴. În același sens își dezvoltă argumentația și următoarea scrisoare din data de 2 februarie 1530, trimisă lui Ferdinand I, în care stă „toată speranța noastră, toată salvarea, apărarea, liniștea”, regele apărând în viziunea lui Olahus, metaforic, precum „cel mai sigur port”³⁵. După două zile, Olahus îi amintește regelui că soarta sa este pecetluită, pentru că este preferat de toți cei care vor să-i fie supuși veșnic lui decât să trăiască sub conducerea turcilor; „[...] eliberează-ne de această teamă și nenorocire, amintește-ți promisiunea ta.”³⁶

Correspondența cu papa Clement al VII-lea mai conține o scrisoare care poartă aceeași intenție persuasivă la adresa pontifului în privința cruciadei. Doar pacea din Europa este garantul unei reușite depline „Ați putea astfel, cu toate puterile creștinilor adunate și strâns legate, să rezistați dușmanilor întregii creștinătăți. [...] Când am auzit, preafericite părinte, de această unire și armonie a sufletelor, am câștigat cea mai mare speranță că va sosi ziua când religia creștină, de mulți ani slăbită de răzvrătirile interne ale principilor, va fi din nou puternică și, prin pace, veche ei poziție va fi întărită.”³⁷ Descrierea dezastrului de la Mohács are drept scop să-i atragă atenția asupra pericolului pe care turcii îl reprezintă nu numai pentru Ungaria, ci pentru întreaga Europă; amănuntele destul de târzii (15 februarie 1530) oferite papei atestă participarea lui Olahus la viața politică și diplomatică din regat. Umanistul și-a pus întreaga speranță în forța de convingere exercitată de regele Ferdinand I față de principii creștini pe care „[...] n-a încetat să-i amenințe, să-i îndemne sau să-i roage [...] să-i dea o mână de ajutor împotriva unui dușman atât de puternic, pregătit să verse sânge creștin. [...] așa de mare a fost nepăsarea

³³ *Istoria Transilvaniei*, vol. I (până la 1541), coord. Ioan-Aurel Pop, Thomas Năgler, Cluj-Napoca, 2003, p. 327 (infra: *Istoria Transilvaniei*, vol. I); *Umanistul Nicolaus Olahus*, p. 26; MHH 1875, p. 28; Mihail P. Dan, *Nicolaus Olahus și cruciada împotriva turcilor*, „Transilvania”, nr. 74, 1943, p. 704 (infra: Mihail P. Dan, *Nicolaus Olahus ...*).

³⁴ MHH 1875, p. 30: „[...] non deerit tibi auxilium diuinum [...]. [...] Caesarque Carolus, frater tuus germanus, ubi viderit, te hostibus Christianae religionis impune Christianos in seruitutem perpetuam abigentibus, obuiam iturum, auxilio tibi erit [...]”.

³⁵ MHH 1875, p. 31-32.

³⁶ MHH 1875, p. 33.

³⁷ *Umanistul Nicolaus Olahus*, p. 198-199.

principilor creștinătății, că n-a lipsit mult ca Viena să fie cucerită”³⁸. Scrisoare-discurs a umanistului dovedește adevărate virtuți oratorice cu care Olahus era înzestrat; spre final ajunge la punctul culminant al discursului: „tu poți determina pe ceilalți principii, cu care duci acum tratative, să înceapă o expediție generală împotriva turcilor [...]. Dacă vei fi îmbrățișat cu toată convingerea, cu toate puterile și hotărârea această cauză [...], nimeni nu se îndoiește că poporul creștin, [...], și mai ales ungerii [...] va fi eliberat de aceste grozăvii și cruzimi cu ajutorul cruciaților. Dacă ai vrea, ne-am recăpăta libertatea. Dacă nu vrei, ni se hotărâște o sclavie veșnică.”³⁹ Tipul acesta de scrisoare-discurs alcătuit de Olahus ne duce cu gândul la scrisorile-discurs sau chiar discursurile ținute de E.S. Piccolomini cu diferite ocazii în fața conducătorilor și prelaților vremii.

Tot problematica turcă este discutată și în scrisoarea trimisă la 11 martie 1530 împăratului Carol Quintul; aici Olahus face aluzie la primul asediu asupra Vienei și la dezastrul provocat de turci cu această ocazie în Ungaria, Austria, Carintia, Carniolia: „Eliberează creștinătatea de această sălbatică și odioasă sclavie și adu pacea și liniștea tuturor drept-credincioșilor [...]”⁴⁰

Această idee reiese clar din scrisoarea trimisă la 29 aprilie 1530 regelui Ferdinand I⁴¹. Însemnătatea de care se bucură regele Ferdinand I în ochii lui N. Olahus răzbate și din ultimele scrisori adresate acestuia, în care îl consideră unicul salvator între toți principii creștini, deoarece îndrăznește și poate să se opună dușmanilor, să slăbească puterile lor și să-i pună pe fugă⁴².

Din punctul de vedere al lui Nicolaus Olahus dieta imperială, care urma să aibă loc după încoronarea lui Carol Quintul ca împărat al Imperiului romano-german, reprezenta ultima etapă care mai trebuia parcursă în vederea organizării expediției împotriva turcilor.

Activitatea lui Nicolaus Olahus s-a desfășurat și pe plan oratoric. În cadrul dietei de la Augsburg umanistul a susținut din partea stărilor maghiare un discurs în fața împăratului Carol Quintul, un altul în fața principilor imperiului, discursuri însoțite de câteva articole care prezentau soluții de moment pentru situația Ungariei. Ideea de bază a discursului din fața împăratului răzbate din fraza: „Nunc, nunc est Caesar Inclytissime tempus, nunc opportunitas rei bene gerendae, nunc occasio hostis si non exterminandi, at procul a finibus repellendi”; încoronarea lui Carol Quintul la Bologna ca împărat al Imperiului romano-german și prin aceasta apariția momentană a unui conducător suprem în familia Habsburg reprezentau cea

³⁸ *Umanistul Nicolaus Olahus*, p. 203.

³⁹ *Umanistul Nicolaus Olahus*, p. 205; Mihail P. Dan, *Nicolaus Olahus ...*, p. 704-705.

⁴⁰ Capoianu, *Nicolaus Olahus*, p. 114; Mihail P. Dan, *Nicolaus Olahus ...*, p. 705.

⁴¹ MHH 1875, p. 65: „Nunc expeditionem Turcicam, quam multi imperatores ante eum frustra tentarunt, restaurare cupiens, pergat ire ad conuentum imperialem [...]”; Mihail P. Dan, *Nicolaus Olahus ...*, p. 706.

⁴² MHH 1875, p. 137: „[...] inter omnes alios christianos principes tu esses unicus, qui hostibus obuiare, vires eorum obtundere et fugare et auderes et posses”.

mai bună ocazie de organizare a cruciadei care, chiar dacă nu-l va distruge pe dușman, cel puțin îl va alunga departe de hotarele țării⁴³. Și de data aceasta Olahus atrage atenția asupra posibilității să ajungă jugul turcesc mai întâi în Ungaria, apoi în Austria – ceea ce se și întâmplase în anul 1529, când umanistul a și propovăduit la distanță de doar câteva săptămâni acest fapt într-o scrisoare – și, în cele din urmă, în Germania⁴⁴. Expediția despre care a vorbit principilor urma să se bucure de participarea locuitorilor Ungariei și „Slavoniei”, deoarece ei iau armele în mână vrând-nevrând atunci când le este invadată țara și trecută prin foc și sabie⁴⁵. Finalitatea articolelor prezentate principilor imperiului la 1 octombrie 1530 pare să fie zugerăvirea unei posibile perspective sumbre asupra situației, în cazul în care nu se ia nicio hotărâre: „[...] velint nolint, Turcarum Tyranni tributum dare [...]”⁴⁶ sau chiar se încheie de către unguri o pace cu turcii. Această pace pare să fie soluția în vederea unei vieți lipsite de incertitudinea care domnea în Ungaria referitoare la posibilele invazii turcești. Cuprins de deznădejde în fața atitudinii de nepăsare a conducătorilor europeni, Olahus oferă această idee într-una dintre scrisorile mai târzii trimise în anul 1533 prietenului său Cornelius Scepper/Schepper⁴⁷.

Revenind la posibila expediție, aceasta avea nevoie de pace atât în interior, cât și în exterior; pericolul cel mai mare în Ungaria este reprezentat de existența facțiunilor care îi sprijineau pe cei doi conducători: regele Ferdinand I și principele Ioan Zápolya. La data de 26 decembrie 1531, N. Olahus propunea lui Ferdinand I pacea cu principele transilvan la care ar fi participat și fratele regelui, împăratul Carol Quintul; în cazul în care principele Zápolya ar fi acceptat, urma să fie găsit un loc pentru semnarea ei. Pacea între cei doi deținători ai regatului ungar se va încheia, așa cum sfătuia Olahus, dar abia după câțiva ani. Este vorba de pacea de la Oradea (24 februarie 1538), prin care cei doi regi își păstrau teritoriile deținute până la acel moment și urmau să se recunoască reciproc suverani ai Ungariei⁴⁸.

Ultima scrisoare adresată regelui Ferdinand I dezbate același subiect ca și precedenta, chiar dacă a fost trimisă după mai bine de un an (30 decembrie 1532): „Audio aduersarium Maiestatis vestrae Serenissimae pacem ab ea

⁴³ MHH 1875, p. 78.

⁴⁴ MHH 1875, p. 79.

⁴⁵ MHH 1875, p. 82.

⁴⁶ MHH 1875, p. 84; Mihail P. Dan, *Nicolaus Olahus ...*, p. 707.

⁴⁷ Mihail P. Dan, *Nicolaus Olahus ...*, p. 712. Corespondența dintre cei doi învățați este discutată și de C. Popa-Gorjanu, *Corespondența lui Nicolaus Olahus cu Cornelius Duplicius Scepperus (1533-1535)*, „Annales Universitatis Apulensis”, Series Historica, 7, 2003, p. 187-190.

⁴⁸ MHH 1875, p. 182: „[...] pacem tecum una cum Joanne statuat firmetque, ac illi, si acceptare velit, aliquem locum designare debeat”; *Istoria Transilvaniei*, vol. I, p. 326; C. Albu, *Temeiurile acordării unui nou titlu de noblețe lui Nicolaus Olahus*, „Revista Muzeelor”, 1969, nr. 6, p. 537; Octavian Tătar, *Contextul european al disputei pentru coroana Ungariei dintre Ferdinand de Habsburg și Ioan Zápolya (1526-1540)*, „Revista Academiei Trupelor de Uscat”, anul III, nr. 3 (11), 1998, Sibiu, p. 38-41; *Umanistul Nicolaus Olahus*, p. 58; Mihail P. Dan, *Nicolaus Olahus ...*, p. 709, 712.

deprecari.”⁴⁹ În amintirea serviciilor pe care Olahus le-a adus regelui, umanistul, care și-a dorit întoarcerea cât mai grabnică în țară, îi cere să nu treacă cu vederea daunele și cheltuielile pe care l-ar fi adus o astfel de pace și care ar fi trebuit suportate și de N. Olahus⁵⁰.

Scrisorile care discută pericolul iminent dinspre partea turcilor otomani ocupă un loc preponderent în corespondența purtată de Nicolaus Olahus și prezentată în această cercetare; ele ar putea fi întrecute doar de scrisorile care dezbat probleme literare, adresate unor învățați europeni aflați în universitățile din Vest sau la curțile regilor vremii. Deși a dobândit ranguri în ierarhia ecleziastică odată cu întoarcerea în Ungaria, acestea nu l-au împiedicat să se implice în continuare în speranța că va vedea cu ochii săi proprii inițierea cruciadei. Rolul îndeplinit pe scena politică europeană i-a permis să intre în contact cu toate noutățile vremii și să afle cele mai importante știri care ar fi putut salva Ungaria. Ținând în secolul al XVI-lea locul ziarelor, scrisorile în general, și cele ale lui Olahus, în mod particular, îl prezintă veșnic preocupat de situația politică și diplomatică europeană, în consecință, și de cea din sud-estul Europei. Pentru că a fost părtaș la un important episod din istoria europeană (dezastrul de la Mohács), Olahus a socotit necesară îndemnarea la rezistență a țărilor Europei, atrăgând astfel „atenția asupra unui popor care merita o altă soartă”⁵¹. Scrisorile din prima etapă a activității lui N. Olahus, cunoscute până în prezent tratează despre cele mai importante evenimente din prima jumătate a secolului al XVI-lea care aduc în discuție spațiul dunărean.

Corespondența politico-diplomatică a celor doi umaniști, E. S. Piccolomini și Nicolaus Olahus, atestă implicarea profundă pe care aceștia au avut-o pe scena europeană în secolul al XV-lea, respectiv al XVI-lea. Rolul de secretari la curtea împăratului Frederic al III-lea, respectiv la cea a reginei Maria, regentă a Țărilor de Jos, le-a permis să lupte cu pana și cu discursul și să încerce să-i convingă pe principii vremii de necesitatea stringentă a unei acțiuni care să-i înlăture definitiv pe turci din Europa și astfel să apere „porțile Europei” care, după lupta de la Mohács, s-a dovedit a se fi mutat de Viena. Discursurile lor, din păcate, nu au avut efectul scontat, pentru că nepăsarea de la curțile apusene nu s-a modificat în decursul anilor, iar turcii au continuat să reprezinte o amenințare și în perioadele următoare. Parcursul vieților celor doi umaniști poate fi văzut în oglindă, Nicolaus Olahus reprezentând imaginea vie a lui Enea Silvio Piccolomini nu numai în strădaniile antiotomane.

⁴⁹ MHH 1875, p. 269.

⁵⁰ MHH 1875, p. 269: „Supplico, dignetur meorum seruitiorum fidelium et diuturnorum meminisse, et mandare, ne in absentia hac, [...], negligar, [...] damna et expensas patiar”.

⁵¹ P. Teodor, *Nicolaus Olahus – istoric umanist*, lucrare prezentată în cadrul simpozionului „Umanism românesc – Umanism european: Nicolae Olahus (1493-1568)”, ținut la Alba Iulia, 15 mai 1993, p. 6 (ms.); același titlu, dar cu conținut puțin modificat îl găsim și în David Prodan, *Puterea modelului*, Cluj, 1995, p. 58-64.